

AZƏRBAYCANDA LİZİNQ BAZARININ PROBLEMLƏRİ VƏ ONLARIN HƏLLİ ÜÇÜN TƏKLİFLƏR

*İlkin Qarayev,
Kiçik və Orta Müəssisələrin İnkişafına
Yardım Mərkəzinin prezidenti*

Məlum olduğu kimi maliyyə lizinq məfhumu, özündə bank krediti, icarə, investisiya elementlərini birləşdirən münasibətlər kompleksidir. Lizinq, lizinq verənlə lizinq alan arasında çox vaxt uzunmüddətli xarakter daşıyan maliyyə sazişidir. Lizinq müqaviləsinə görə lizinq verən lizinq alana lazım olan əmlakı satıcıdan mülkiyyət hüququ ilə əldə etməli və lizinq alanın müvəqqəti sahibliyinə və istifadəsinə verməlidir.¹ Lizinq - sənaye avadanlıqlarının, maşınların, yeni texnologiyaların, istehsal təyinatlı bina və tikililərin istifadəsinin xüsusi sahibkarlıq fəaliyyəti formasıdır.

Başqa sözlə desək lizinq – istehlakçının sifarişi əsasında əmlakı satın almaqla onu istehlakçıya müəyyən müddətə icarəyə vermək məqsədilə həyata keçirilən xidmət növüdür. Dünyanın əksəriyyət ölkələrində lizinq iqtisadiyyata investisiya qoyuluşu üsullarından birinə çevrilib. Belə ki, inkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadiyyata investisiya qoyuluşunun 25-30 faizi lizinq vasitəsilə həyata keçirilir, yeni növ məhsulların 80 faizə qədəri icarəyə götürülmüş avadanlıqlarda istehsal olunur. Özündə bank krediti, icarə, investisiya elementlərinin birləşdiyi münasibətlər kompleksi olan lizinq, sahibkarlığın inkişafına dəstək verən əsas maliyyə alətlərindəndir. İnkişaf etmiş ölkələrdə əsas vəsaitlər fondunun yenilənməsində uzunmüddətli maliyyələşmə olan lizinqdən geniş istifadə edilir.

Kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri tərəfindən qısa müddət ərzində daha çox sərmayə sərf etmədən əsas vəsaitlərin təzələnməsi imkanı lizinqin başlıca üstünlüyüdür. Lizinq yolu ilə sənaye inkişafının dəstəklənməsi, kiçik və orta miqyaslı sənaye müəssisələrinin fəaliyyətinin sağlamlaşdırılması Rusiya, Türkiyədə və Avropa İttifaqına üzv dövlətlərdə geniş tətbiq olunmaqdadır. Son illərin təcrübəsi onu deməyə əsas verir ki, lizinq metodu Avropa İttifaqında fəaliyyət göstərən kiçik və orta miqyaslı müəssisələrin yarıya qədərində əsas xarici maliyyələşmə mənbəyi olmuşdur.

¹ Azərbaycan Lizinq Şirkətləri Assosiasiyası <http://azerbaijanleasing.com/>

Lizinqin predmeti kimi kənd təsərrüfatı avadanlıqları, tibbi avadanlıqlar, tikinti qurğu və avadanlıqları, sənaye avadanlıqları, sərnişin, yük və sair nəqliyyat vasitələri, ticarət məqsədli avadanlıqlar və digər daşınar və daşınmaz əmlak çıxış edə bilər.

Azərbaycanda Lizinq bazarının problemləri

Azərbaycanda lizinq haqqında ilk qanun 1994-cü ildə qəbul edilmişdir. Lakin Azərbaycanda lizinqin inkişafı, əsasən, 2003-cü ildən başlayır. 2003- 2008-ci illərdə qədər lizinq şirkətlərinin portfelində hər il ən azı iki dəfə artım müşahidə edilmişdir. 2008-ci ildən bir sıra imtiyazlar dayandırıldığına görə, Azərbaycanın lizinq bazarındakı artım nisbətən azaldı. 2008-ci ildə lizinq bazarının portfel həcmi 200 milyon ABŞ dollarına çatmışdısa, 2010-2011-ci illərdə bu rəqəm ən az 20% azalmışdır.²

Azərbaycanın bank və sığorta sektoru ilə müqayisədə lizinq bazarı zəif inkişaf edib. Lizinq bazarının təhlili və lizinq bazarının iştirakçıları ilə keçirilmiş görüşlər onu göstərir ki, bu sahədə əsas problemlərdən biri lizinq şirkətlərinin maliyyə vəsaitinin çatışmamasıdır. Nisbətən maliyyə resursları daha geniş olan lizinq təşkilatları əsasən bankların törəmə müəssisələridir. Lizinq şirkətlərinin fəaliyyətinin əhatə dairəsi, portfelləri və kapitallaşma dərəcəsinin kiçikliyi, xarici sərmayəçilər üçün cəlbedici deyil. Hətta özünün təsisçisi olduğu banklardan lazımı qədər maliyyə vəsaiti ala bilən lizinq şirkətləri də çox azdır. Nəticədə, lizinq şirkətlərinə pul vəsaitləri çox baha başa gəlir və onlar müştəriləri olan lizinq alanlara rəqabətli şərtlər təklif edə bilmirlər. Belə ki, hazırda lizinq bazarında orta faiz dərəcəsi məhsuldan asılı olaraq ildə 18%-dən yuxarıdır. Bu göstəriciyə görə lizinq sektoru əsas rəqibi olan bank sektoruna uduzur. Lizinq şirkəti lizinqə götürülən avadanlığı onun növündən, dəyərindən, təkrar satış imkanlarının olub-olmamasından, lizinq müddətindən asılı olaraq 3-5% marja ilə lizinq alana ötürür. Banklardan götürülən kreditlərin faiz dərəcələrinin 13-22% olması və digər şərtləri də nəzərə alsaq, lizinq təşkilatlarının banklarla rəqabətdə uduzmasına səbəb olur.

Lizinq biznesi sahibkarlıq fəaliyyətinin xüsusi sferası kimi fəaliyyət göstərir. Əgər lizinqdən geniş surətdə istifadə olunarsa, o istehsalın texniki təchizatının, Azərbaycan iqtisadiyyatının yenidən təşkilinin və bazarın yüksək keyfiyyətli mallarla doldurulmasının güclü impulsu kimi çıxış edə bilər. Lizinq sövdələşmələrinin effektivliyi özünü investisiya prosesinin aktivləşdirilməsində lizinqalan müəssisənin maliyyə durumunun yaxşılaşmasında, kiçik və orta biznesin rəqabət qabiliyyətliliyinin artırılmasında göstərir.

Hazırda Azərbaycanda lizinqin **normativ-hüquqi bazası** bu fəaliyyət sahəsinin dinamik inkişafına imkan vermir. Mülki Məcəllənin lizinq fəaliyyətini tənzimləyən müddəalarında bir sıra boşluqlar mövcuddur. Məsələn, mövcud sənədlərdə lizinqin tərif, onun əsas növləri - əməliyyat, maliyyə, geriye lizinq kimi və s., beynəlxalq

² Vergilər qəzeti. <http://vergiler.az/art-view/67/>

lizinq haqqında normalar, lizinq sazişlərinin girov və zəminlik təminatı, sığorta edilməsi və s. məsələlər əksini tapmayıb. Azərbaycanda lizinqin inkişafı üçün, ilk növbədə, vahid qanunun qəbul edilməsinə ehtiyac var.

Ölkəmizdə lizinq şirkətləri həm yerli bankların, həm də xarici kapitalın iştirakı ilə yaradılır. Son illərdə, həm xarici maliyyə kapitalının, həm də yerli kapitalın iştirakı ilə lizinq şirkətləri yaradılıb. Əslində iş adamları xarici kapitala üstünlük verir, belə ki xarici kapital həm ucuzdur, həm də uzunmüddətlidir. Lakin hazırda lizinq şirkətləri ciddi **kapitallaşma problemləri** ilə üzləşirlər. Lizinq şirkətlərinin yerli mənbələrdən maliyyə cəlb etmək imkanlarının xeyli məhdudlaşması ilə yanaşı, onların kapitallaşma səviyyələri xaricdən maliyyə vəsaiti cəlb etməyə də əlverişli şərait yaratmır.

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmiz Beynəlxalq Maliyyə Lizinqi haqqında **Ottava Konvensiyasına qoşulmamışdır**. Bu hal, Azərbaycanda lizinq əməliyyatları həyata keçirərkən xarici investorlara lazımi zəmanət vermək məsələsində ciddi problemlər yaradır və xarici investorların bu bazara marağını azaldır. Belə ki, bu Konvensiyaya daxil olan ölkələr, beynəlxalq maliyyə lizinqi zamanı müəyyən hüquqi maneələrin aradan qaldırılmasının vacibliyini qəbul edir və beynəlxalq lizinq əməliyyatlarını daha əlçatan etmək üçün iştirakçı tərəflərin maraqlarının bərabər şəkildə təmin edilməsini dəstəkləyir.

Digər bir problem məsələ, Azərbaycanda banklardan və bank olmayan kredit təşkilatlarından fərqli olaraq, lizinq şirkətlərinin indiyədək Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası yanında fəaliyyət göstərən **Mərkəzləşdirilmiş Kredit Reyestrinə (MKR) qoşulmaması** məsələsidir. Şübhəsiz ki, bu, lizinqalanların ödənişləri etməməsi ilə bağlı risklərin qarşısının alınması imkanlarını azaldır. Buna görə də lizinq şirkətləri üçün MKR-ə daxil olma məcburi qaydada olmalıdır. Bank sektorunda problemlə kreditlərin artdığı bir şəraitdə, Lizinq şirkətləri üçün belə məlumatların əldə edilməsi məqsədi ilə MKR-ə qoşulma olduqca vacibdir.

Azərbaycanda lizinqin inkişafına mane olan əsas səbəblərdən biri də bu sahədə **təşviqədi mexanizmlər və güzəştlərin olmamasıdır**. Əsas etibarlı ilə banklar tərəfindən maliyyələşdirilən lizinq şirkətlərinin, müştəriləri üçün bank kreditindən daha əlverişli şərtlərlə maliyyələşmə təklif edə bilməməyi, lizinq şirkətlərinin inkişafı üçün əngəl yaradır və onların müştəri cəlb etmək imkanlarını məhdudlaşdırır.

Digər bir məqam Lizinq əmlakının **sürətli amortizasiyası** ilə bağlıdır. Əvvəllər iki əmsalla tətbiq olunan sürətli amortizasiyanın ləğv edilməsi, bu sahənin inkişafı üçün ciddi maneələr yaradır. Halbuki sürətli amortizasiya lizinq sektorunda əsas vəsaitlərin yenilənməsi üçün olduqca vacib amillərdəndir. Buna görə lizinq haqqında vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac duyulur.

Lizinq sektorunun gələcək inkişafı etibarlı statistik bazanın mövcudluğunu tələb edir. Hazırda Azərbaycanda lizinqlə bağlı dəqiq statistik məlumatların olmaması bu sahədə baş verən prosesləri hətta ümumi səviyyədə təhlil etməyə belə imkan vermir.

Digər bir məsələ isə lizinq sahəsində mütəxəssislərin az olmasıdır ki, bunun üçün uyğun ali məktəblərdə lizinq sahəsində ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasının gücləndirilməsi vacibdir.

Azərbaycanda Lizinqin inkişaf etdirilməsi üçün təkliflər

Dünyada davam edən texnoloji inkişafın artım tempi texnoloji parkın dəyişmə sürətini də artırmışdır. Nəticədə texnoloji parkın yenilənməsi üçün yeni imkanların yaradılması zərurəti ortaya çıxmışdır. Buna görə də respublikada xarici ölkələrin inkişaf təcrübəsinə uyğun olaraq texnika-avadanlıq parkının yeni və müasir avadanlıqlarla genişləndirilməsi sənaye sahəsində istehsalın həcmi artırmağa, köhnəlmiş texnikaya xidmət xərclərini azaltmağa, fəaliyyətin maliyyə nəticələrini yaxşılaşdırmağa və son nəticədə ümumi məhsul buraxılışını artırmağa imkan verə bilər.

Yeni texnika və avadanlıqların alınmasında və eləcə də, köhnəlmiş texnika və avadanlıqların yenilənməsində müasir investisiya alətlərindən olan lizinqdən səmərəli vasitə kimi istifadə edilə bilər. Milli iqtisadiyyatın müasir inkişaf mərhələsində texnikanın lizinqə verilməsi şərtlərinin asanlaşdırılması Azərbaycan Respublikasında sənaye sahəsinin dövlət tərəfindən dəstəklənməsinin əsas formalarından biri kimi çıxış edə bilər.

Azərbaycanda lizinq şirkətlərinin sayının artması ilə onların ixtisaslaşması məsələsi aktuallıq kəsb edir. Ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorunun inkişaf etdiyi indiki dövrdə buna daha böyük ehtiyac duyulur. Belə ki, yerli lizinq şirkətlərindən bu sektorun müxtəlif sahələrində həyata keçiriləcək ayrı-ayrı dövlət layihələrinə xidmətdə istifadə oluna bilər.

Bununla əlaqədar lizinq qarşısında böyük perspektivlər açılır. Çünki bu parkların rezidentlərinin yüksək texnoloji avadanlıqları lizinq vasitəsi ilə formalaşdırıla və sonradan modernləşdirilə bilər. Bundan başqa, orada istehsal ediləcək məhsulların daxili və xarici bazarlarda satılması da lizinqin köməyi ilə həyata keçirilə bilər. Ona görə də hazırlanan texno və aqroparkların inkişafı proqramlarında, onların təşkil olunmasında və fəaliyyətində lizinq biznesinin potensialını nəzərə almaq faydalı olar.

Azərbaycanda lizinqin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı əsas tövsiyələr aşağıdakılardan ibarətdir:

- Lizinq haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsi. Hazırda vahid qanunun olmaması, ölkəmizdə lizinqin inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına mane olur.
- Lizinqlə bağlı normativ-hüquqi bazanın yeni qanunun tələblərinə uyğunlaşdırılması, lizinqin müxtəlif formalarının tətbiq edilməsi üçün imkanların yaradılması.

- Lizing əməliyyatlarına təşviqedic mexanizmlər və güzəştlərin tətbiq olunması
- Azərbaycanın Beynəlxalq Maliyyə Lizingi haqqında Ottava Konvensiyasına qoşulması istiqamətində addımların atılması.
- Lizing şirkətlərinin kapitallaşmasına dəstək olmaq məqsədi ilə müvafiq addımların atılması
- Lizing əməliyyatlarına sürətli amortizasiya üsullarının tətbiq edilməsinin məqsədəuyğunluğunun öyrənilməsi və müvafiq addımların atılması.
- Lizing əməliyyatlarının statistik uçot sisteminin yaradılması və inkişaf etdirilməsi.
- Lizing şirkətlərinin mütləq qaydada Mərkəzləşdirilmiş Kredit Reyestrinə (MKR) qoşulması üçün müvafiq qərarların verilməsi.
- Lizing fəaliyyəti üzrə ixtisaslı kadrların yetişdirilməsi məqsədi ilə ali təhsil müəssisələrində müvafiq tədbirlərin görülməsi.

Bu məqalə Beynəlxalq Özəl Sahibkarlıq Mərkəzinin dəstəyi ilə həyata keçirilən "İqtisadi islahatlara ekspert dəstəyi" layihəsi çərçivəsində aparılan araşdırmalar əsasında hazırlanıb.

14.08.2017